

Axel Strøm – pioner for sosialmedisin og en administrativ kraft

Axel Strøm (1901–85) var en ledende kraft i norsk medisin i siste halvdel av forrige århundre. Han tok medisinsk embetseksamen i 1926 og doktorgraden på en avhandling om difteribakteriens toksinproduksjon i 1936, og fra 1940 til 1970 var han professor i medisin ved Universitetet i Oslo.

Hans første fagområde som professor var hygiene. I 1951 skiftet han fagområde til sosialmedisin, hvor han ble en pioner både i norsk og nordisk sammenheng.

Som professor engasjerte han seg i krigsårene 1940–45 i motstanden mot de nazistiske myndighetenes forsøk på å ta styring over universitetet. Etter krigen ble han sterkt engasjert i forskning omkring krigstidens ulike innvirkninger på helsen. Meget tidlig pekte han på det reduserte fettkonsum som mulig årsak til at dødeligheten av hjerte- og karsykdommer sank. Større konkret betydning fikk det at han iverksatte undersøkelser over de mentale senvirkninger som fanger, sjøfolk, soldater og andre særlig utsatte grupper etterhånden fikk av sine krigspåkjenninger. Også her var han tidlig ute med å kartlegge det som senere har fått betegnelsen posttraumatisk stresslidelse. Dette arbeidet førte også til ekstra rettigheter i krigspensjoneringen for disse utsatte grupper. Som sosialmedisinere ble etter hvert også andre utsatte grupper hans faglige hovedinteresse.

Axel Strøm ble som universitetslærer også pioner på områder som medisinsk etikk, eldreomsorg, abortlovgivning og det ekspansive trygdemedisinske fagområdet. Som praktiker ble han pioner for bedriftslegevirksomhet og mye annet forebyggende helsearbeid av sosialmedisinsk natur.

Mest kjent ble han vel likevel for sin ledende rolle i mange år både i Legeforeningen og ved universitetet.

Per Sundby
Hamborgveien 2
0860 Oslo

Sundby P.

**Axel Strøm –
a pioneer in public health and
in academic and professional leadership.**

Tidsskr Nor Lægeforen 2002; 122: 62–3.

Dr Axel Strøm (1901–85), professor in the University of Oslo from 1940 to 1970, was a leader in Norwegian medicine in the latter half of the 20th century. He qualified in 1926 and in 1936 gained a doctorate with a dissertation on the toxin production of the *Corynebacterium diphtheriae*. His first appointment as a professor was in hygiene. In 1951 he moved on to public health, a field that he pioneered in Norway and the other Scandinavian countries.

As a professor during the German occupation of Norway in the Second World War, he joined the university's resistance against the Nazi authorities' attempts at taking control. When the war was over he became deeply involved in research on the impact of war on health. At a time when the study of the impact of lifestyle factors was still in its infancy, he suggested that the war-induced reduction in dietary fat consumption might be the cause of observed lower cardiovascular mortality. Of more practical importance were the studies he initiated of the mainly psychological late-onset effects of traumas suffered by prisoners in German camps, seamen, soldiers and other exposed groups. In this area, too, he was an early explorer, of what has come to be known as post-traumatic stress disorder. His efforts led to improved war pension entitlements for the victims. Over the years, exposed groups became his major professional interest as a public health specialist.

In his academic work, dr Strøm also pioneered medical ethics, care for the elderly, legislation on abortion, and the rapidly expanding field of the medical basis for social security benefits. As a practising physician he was in the vanguard of occupational medicine and other kinds of preventive medicine.

What brought him most recognition was, however, his leading role over many years in the Norwegian Medical Association and in the University of Oslo. He served as chairman of the Junior Hospital Doctors Association, president of the Norwegian Medical Association and chairman of the Federation of Norwegian Professional Associations. He was elected dean of the Faculty of Medicine and vice-rector of the University of Oslo, in addition to a host of other expert assignments and official roles: He was renowned for his hard work and exerted great influence in many quarters.

Axel Strøm ble født i Finnmark. Faren var overlærer. Han flyttet senere til Oslo, hvor han tok artium og begynte sine medisinstudier like etter første verdenskrigs slutt.

Etter embetseksamen i 1926 var han et par år underordnet lege ved Oslo-sykehus, deretter distriktslege et par år i Vikna. Han drev privatpraksis noen år i begynnelsen av 1930-årene i Oslo, og var samtidig første bedriftslege ved pionervirksomheten på dette området på Freia sjokoladefabrikk allerede fra begynnelsen av 1930-årene. Dette arbeidet hadde han i over 30 år. Han hadde også erfaring fra militærmedisinsk virksomhet, og ble sjefshygieniker i Forsvaret etter krigen.

Bakteriologen

Fra 1930 vendte hans interesser seg mot bakteriologi og hygiene, og han arbeidet ved Statens institutt for folkehelse i flere år, supplert med studier i Danmark og senere også i USA. Hans første vitenskapelige innsats gjaldt difteribakteriens toksinproduksjon, og han tok doktorgraden i 1936. Men laboratoriebakteriologien ble muligens et for snevert operasjonsområde for ham. Han hadde sterke sosiale interesser, og allerede før den annen verdenskrig arbeidet han noen år som sunnhetsinspektør i daværende Oslo helseråd. Da skrev han avhandlinger om trangboddhetens innvirkning på sykkelighet, særlig med henblikk på tuberkulose.

Hygienikeren

I 1940 ble Strøm professor i hygiene ved Universitetet i Oslo, og som sådan møtte jeg han første gang i min studietid. Hygienefaget ble den gang gjerne oppfattet av oss studenter som medisinsk begrunnelse for veloppdragne renselighetsvaner. Min første opplevelse av Strøm var at vi ved en anledning feiret ham ved å gi ham en kjempestor tannbørste, noe han ikke tok helt nådig opp.

Ellers tror jeg hans første professorperiode ble sterkt og varig preget av årene under den annen verdenskrig, hvis virkninger på folkehelsen kom til å oppta ham sterkt i etterkrigstiden. Jeg har også latt meg fortelle at han tidlig kom med i en slags hemmelig alternativ universitetsledelse som stod i opposisjon til ledelsens samarbeidslinje i forhold til okkupasjonsmakten. Denne linjen forhindret likevel ikke at Universitetet i Oslo ble stengt høsten 1943.

Sosialmedisineren

Krigsårenes endrede levekår for flertallsbefolkningen – og de ulike traumer som ble påført særgrupper – fenget i etterkrigsårene Strøms vitenskapelige og sosiale engasjement. Han ble mer interessert i de sosiale påvirkningene på helsen enn i de rent biologiske, og mistet interessen for bakterienes herjinger med folkehelsen til fordel for menneskenes egenskapte helseproblemer. Hans epidemiologiske interesse tok statistisk retning.

Samtidig engasjerte han seg sterkt i legestandens og universitetets styre og stell og i sosiale tiltaks utforming overfor de ulike grupper han etter hvert også fattet medisinsk interesse for.

Han ble på eget initiativ professor i sosialmedisin ved Universitetet i Oslo 1951, som den første i Norden. Det kostet ham sikkert atskillig prestisje som forsker å begi seg inn på et fagfelt som på den ene side er gjennomsyret av usikkerhetsfaktorer og sosialt styrte forestillinger, og på den annen side også var under sterk påvirkning av samtidige og politisk frelste kollegiale aktører, som han ikke alltid beundret. Men han tok utfordringen. Jeg tror han så en oppgave i å forene sosialt – og gjerne også politisk – engasjement med velfundert faglig og vitenskapelig integritet. Han lyktes langt på vei med dette, og var vel en pioner ved å slippe sosialvitene inn på helseforskningens profesjonsdominerte arena.

Mye ut fra at hans sosiale engasjement i en periode var meget omfattende, husker jeg at den litt misunnelige kollegiale vittigheten moret seg med å si at Strøm hadde 12 manns jobb og ti manns vett. Når jeg som hans etterfølger i professoratet i sosialmedisin kommer til å dvele mest ved hans sosialmedisinske innsats, så er mitt første innfall at han snarere hadde 12 manns vett og innsyn på dette området, og han var et arbeidsjern av de sjeldne.

Like etter krigen ble han en ledende kraft i utforskningen både av krigstidens overraskende positive virkninger på folkehelsen i sin brede alminnelighet, men også av de mer snikende og langsiktige skadevirkninger av de harde krigspåkjenninger som sjøfolk, politiske fanger, enkelte grupper av stridende og også hjemmefrontdeltakere erfarte. Egentlig var han på begge områder meget tidlig ute med påvisning av at rasjoneringens fettreduksjoner sannsynligvis utsatte koronare degenerasjonsprosesser, og at fysisk og psykisk stress og angstberedskap påførte mange mennesker helse- og funksjonssveklser av nokså blandet karakter. Strøm var opprinnelig ingen psykiatrisk orientert medisiner, snarere tvert imot. Det tjener ham til ære at ikke hans opprinnelige biologiske interesse sperret hans blikk for psykologiske funksjonshemminger, som nå mer og mer dominerer på det sosialmedisinske området. På det området opplevde jeg – som selv er psykiater – ham som mer fleksibelt påvirkelig enn mange av mine egne kolleger.

Utforskningen av det såkalte K-Z-syndromet, som senere er internasjonalt anerkjent under den diagnostiske betegnelsen posttraumatisk stressyndrom, var et utpreget teamarbeid. Strøm var initiativtaker og ildsjel, mens andre kanskje har fått størstedelen av æren. Her har vi et slående eksempel på at lødig forskning også får velferdsmessige konsekvenser. Den såkalte tilleggsloven av 1968 – som ble vedtatt som sent supplement til de mer klart årsakskrevende øvrige krigspensjonslover – virket også på det juridiske området oppmykende for etablert praksis. Den modifiserte de krav man bør stille til sammenhengen mellom traumer og senere funksjonshemminger, der begge deler undrar seg eksakt forståelse, men hvor sosiale hensyn likevel tvinger frem løsninger som oppleves som rettferdige. Dette er et altfor sjeldent eksempel på hvordan omstridte trygdespørsmål også kan finne en avklaring gjennom forskningsmessig tilnærming.

Strøms appetitt på omstridte sosiale spørsmål som også krevde lovmessige og velferdspolitiske tiltak tiltok etter hvert som han ble fortrolig med sosialmedisinens spesielle utfordringer. Han stod som garantist for omfattende og kanskje kartleggingspregede undersøkelser over eldreomsorgens utfordringer til helsevesenet og omsorgstjenestene lenge før disse spørsmålene var kommet på dagsordenen mer allment. Som overlege i sosialmedisin ved Rikshospitalet fikk han mye personlig erfaring med abortnemndenes arbeid, og medvirket etter hvert aktivt til at abortlovgivningen ble liberalisert. Han oppmuntret til små og større anlagte undersøkelser over mer eller mindre ensartet, rettferdig eller vilkårlig praksis med hensyn til trygdeformidling, og også til kartlegging av helseproblemer hos personer bostatt i saneringsmodne boligstrøk i storby. Slik forskning reiser raskt tolkningsproblemer hvor kanskje holdninger kan spille like stor rolle som innsikt, og formål knyttet til påvirkning blir like viktige som de som er knyttet til erkjennelse. Strøm opparbeidet seg etter hvert en prestisje hvor hans egen medvirkning i seg selv ble en garanti for at selv skjønnsbelagt forskning ble faglig sikkerhetsklart.

Pedagogen

Portrettet av Strøm ville vært uferdig om ikke hans omfattende pedagogiske innsats var med. Han var medredaktør og oftest eneforfatter av lærebøker i hygiene, attføringsmedisin og sosialmedisin. Den siste kom i flere utgaver fra midten av 1950-årene, og ble supplert med en veileder som har vært til nytte langt utenfor helsevesenets domener. Lenge før medisinsk etikk ble et statuspreget eget fagområde, hadde Strøm kapitler om

Axel Strøm 1901–85

temaet i sin lærebok. Mot slutten av sin professortid skrev han også en lærebok på dette området. Den er fremdeles høyst anvendelig som innføring i de gamle hippokratiske dydskrav knyttet til klinisk legevirksomhet. Han medvirket til og forfattet også selv flere populære fremstillinger om helseproblemer i samfunnet. Så sent som i 1980, da han var nesten 80 år og hadde supplert sin sosialmedisinske innsikt gjennom flere års virksomhet i Trygderetten, utgav han boken *Velferdssamfunn og helse*, som han gav undertittelen Et 60-årig tilbakeblikk (1). Medisinsk-historisk interessert som han også var, gir han her en oversikt over det skifte i helseproblemer han opplevde i forrige århundre. Men han begrenser seg ikke bare til faktabasert informasjon, men påpeker og drøfter hvordan tidsånden selv og velferdsstatens ekspansive støtteordninger basert på medisinske vilkår antakelig endrer selve sykdomsforståelsen og sykerolleatferden i befolkningen. Det står så å si å lese mellom linjene at fremtidens medisinske praksis kanskje blir like mye sosial som medisinsk i mer snever forstand.

Administratoren

Axel Strøms legendariske arbeidsinnsats i tillitsverv, utvalg og komiteer var viden kjent i etterkrigsårene, og enhver som prøver å dekke hans utadrettede virksomhet, løper en stor risiko for å overse mye. Han var i sin tid formann i Yngre legers forening og president i Legeforeningen, og hadde sikkert mangfoldige liknende tillitsverv. Han var formann i Norsk bedriftslegeforening og Norsk hygienisk forening, og som nevnt dekanus for det medisinske fakultet og prorektor ved Universitetet i Oslo. Disse hans omfattende tillitsverv og også hans mangfoldige samfunnsmedisinske utredningsoppdrag understreker både hvilken tillit han nøt i vide kretser, og ikke minst hvilken enorm og konsentrert arbeidskapasitet han hadde til lenge etter at han var blitt pensjonist. Vi som arbeidet sammen med ham, måtte bare beskjemmet innse at hans arbeidsmoral og faglige spennvidde kunne vi bare spare oss å leve opp til. Heldigvis ventet han heller ikke dette av andre enn seg selv.

Axel Strøm var en medisinske polyhistor, en stor mann i lite korporlig format i forrige århundres norske medisiner. Han kunne nesten virke sjenert og usikker, og han hadde lite av den type markeringsbehov som andre og mer synlig radikale kolleger i hans samtid hadde. Desto større var hans innflytelse både bak og mellom kulissene, ikke minst som forbilde.

Litteratur

1. Strøm A. *Velferdssamfunn og helse. Et 60-års tilbakeblikk* Oslo: Gyldendal, 1980.

○